

ספר חיי אדם כלולות

מתוך "ספר חיי אדם - כלולות" מאת הרב מנחם הכהן. הוצאת כתר

היבטים משפטיים ביחסי הזוג

עורך בני דון-יחזקאל א

צור מאת א. קפלן. רוסיה. המאה הכ"ה. מסביב - תמונות מחיי הזוג לפני הנישואין

נישואין אזרחיים

בישראל קיימים, כאמור, רק נישואין דתיים בהתאם לדין תורה. אין אפשרות לערוך נישואין אזרחיים בישראל. כאשר איש ואשה יהודים נישאים בחו"ל, בנישואין אזרחיים, יכירו שלטונות ישראל בנישואין אלה. אולם בשל החשש שמא נוצרו בדיעבד בין בני-הזוג נישואין על-פי דין ישראל, הרי אם יבקשו ביום מן הימים להתגרש, יהיה עליהם להתגרש כדין ישראל: על הבעל יהיה לתת לאשתו גט כדת וכדין (גט זה מכונה "גט לחומרא").

נישואין פרטיים

החוק אוסר עריכת נישואין פרטיים, כלומר שלא באמצעות המוסד שנקבע לצורך הטיפול בנישואין (הרבנות) ושלא על-ידי רב שהוסמך לערוך נישואין. אולם על-פי ההלכה, אם מקיים הזוג טכס נישואין העונה על דרישות ההלכה, הנישואין תופסים ותקפים. בארץ היו מקרים של נישואין פרטיים, בעיקר בין כוהנים וגרושות, שהרבנות סירבה להשיאם. בית-המשפט הגבוה לצדק הורה לרשום זוגות אלה כנישואים.

נישואי-תערובת

נישואי-תערובת (שבהם אחד מבני-הזוג אינו יהודי) אינם תופסים על-פי ההלכה, ואין הצדדים נחשבים לנישואים

כאשר איש ואשה נישאים, נוצרת ביניהם גם מערכת יחסים משפטיים. מערכת זו ארוגה שתי וערב של חובות וזכויות הדדיות, הנובעות מקשר הנישואין. והבעל והאשה חייבים זה לזה חובות אחדים, ואף זכאים זה מזה לזכויות אחדות. כאשר מעמידים בני הזוג צאצאים נוצרת מערכת יחסים משפטיים גם בינם לבין ילדיהם. במרוצת חיי הנישואין, משצוברים בני-הזוג נכסים, נוצרים ביניהם יחסים משפטיים נוספים, הנובעים משותפותם ברכוש. ההיבטים המשפטיים מתמקדים בעיקר בתחומים הבאים: חיוב הבעל במזונות אשתו; חובת האשה לטפל במשק הבית; חובתם ההדדית של בני-הזוג לחיות חיי-אישות; חובת האב לזון את ילדיו; שאלת החזקת הילדים; קביעת בעלותם של בני-הזוג על רכוש שנצבר בשנות הנישואין וחלוקתו; גירושין; ירושה.

דין התורה

דיני האישות והמשפחה בישראל נידונים בדרך כלל על-פי הדין האישי של הצדדים, כלומר הדין הרתי. כאשר מדובר בבני-זוג יהודים, יחול עליהם המשפט העברי, הוא דין התורה. דין זה נוהג לא רק בעת שבית-דין רבני דן בתביעות שבוין שני בני-זוג, אלא גם כאשר ההתדיינות מתקיימת בפני בית-משפט אזרחי.

נישואין

עריכת הנישואין

הנישואין בישראל בין יהודים נערכים, בהתאם לחוק, על-ידי לשכת הרבנות במקום מגוריהם של הצדדים. בלשכת הרבנות נרשמים בני-הזוג המבקשים להינשא ונבדקת כשרותם להינשא זה לזה. את טכס הנישואין עורך הרב, כדת וכדין.

גיל הנישואין

לפי החוק בישראל אסור לשאת ולהשיא נערה שעדיין לא מלאו לה שבע-עשרה שנים. העובר על איסור זה (הבעל או מי שמסייע לעריכת הנישואין) יועמד לדין. עם זאת רשאי בית-המשפט להתיר נישואין כאלה בנסיבות מיוחדות. ב"חוק גיל הנישואין" (סעיף 5) מצוינות שתי נסיבות כאלה:

- אם ילדה הנערה או הרתה למי שברצונה להינשא.
- אם מלאו לנערה שש-עשרה שנה, ולדעת בית-המשפט קיימות נסיבות מיוחדות המצדיקות מתן היתר כזה.

לגבי גילו של הגבר אין הגבלה בחוק, ולכן על-פי הדין האישי יכול אדם לשאת אשה מגיל שלוש-עשרה שנים, בתנאי שגילה עולה על שבע-עשרה שנה.

תחייבויות הדדיות בין בני-זוג

כאשר אדם נושא אשה, נקבע במשנה (מסכת כתובות) שעליו להתחייב לה בעשרה דברים ולזכות בארבעה דברים. שלושה מתוך עשרת החיובים המוטלים על הבעל נאמרו בתורה: "שאָרְהָ, כְּסוּתָהּ וְעֲנֻתָהּ" (שמות כא:י). הרמב"ם, ב"הלכות אישות" (פרק יב:ב), מבאר: "שאָרְהָ – אלו מזונותיה; כְּסוּתָהּ – כמשמעו; עֲנֻתָהּ – לבוא עליה כדרך כל הארץ". ההתחייבויות האחרות הן מדברי חכמים, וביניהן: לרפאותה אם חלתה; לפדותה אם נשכית; לקבורה אם מתה; ועוד התחייבויות שיש להן השלכה מעשית מועטה ביותר לימינו.

הכתובה

הכתובה היא שטר שהבעל מוסר לאשתו בעת נישואיהם ובו הוא מתחייב כלפיה התחייבויות אחדות. העיקרית בהן: לשלם לה סכום כסף במקרה שיתגרשו, או במקרה שימות – סכום שאותו תוכל האשה לגבות מתוך עזבונו. על-פי דין ההתחייבות היא לסכום כסף מינימלי (מאתיים זוז), ואולם נהוג שהבעל מתחייב על סכום גבוה, כראות עיניו. בני-הזוג רשאים לכלול בכתובה גם התחייבויות נוספות, בענייני ממון ובעניינים אחרים.

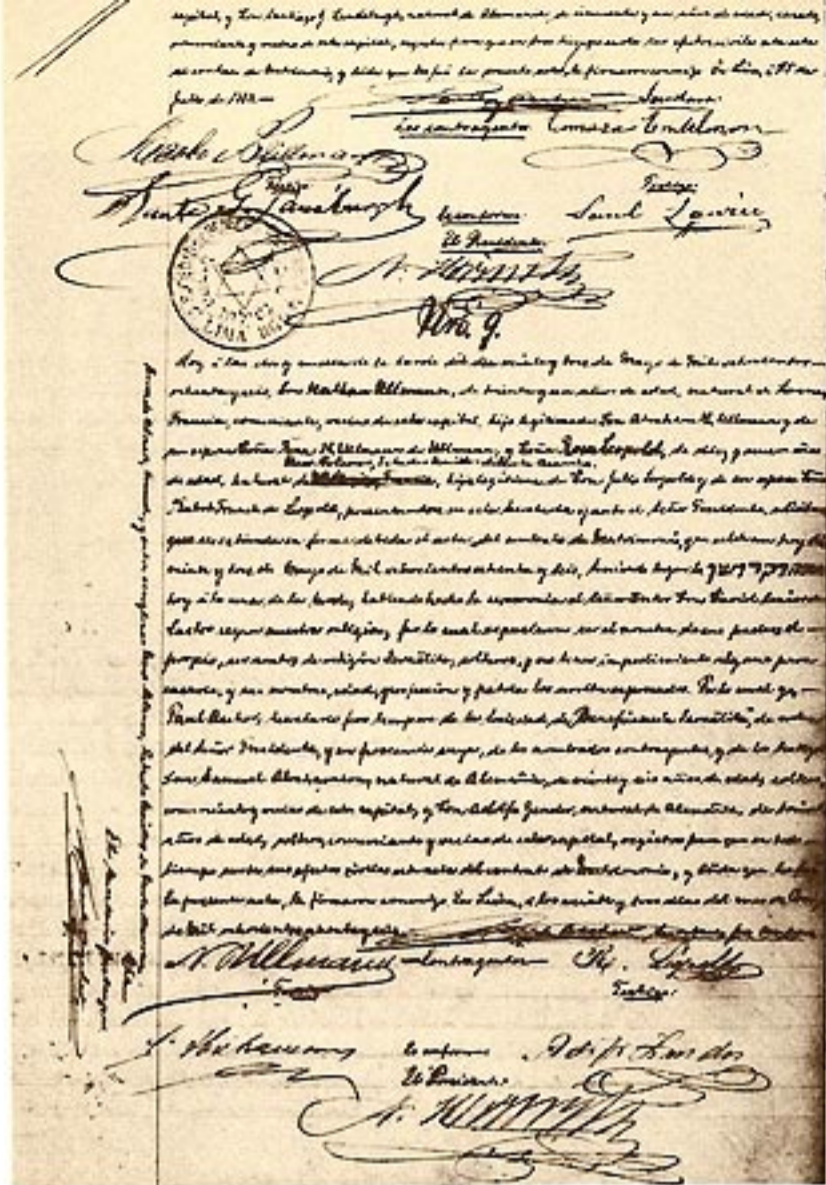
אם יתגרשו בני-הזוג באשמת האשה, יהיה הבעל פטור, בדרך כלל, מתשלום כתובתה. בכתובה מתחייב הבעל גם לפרנס את אשתו: "אנא אפלא (אני אעבוד) ואוקיר ואזון ואפרנס".

ההלכה היהודית קבעה את שטר הכתובה כדי למסד את התחייבויות הבעל כלפי אשתו במסמך חתום, כדרך שעורכים עסקה גדולה וחשובה, שבה אין מסתפקים בהבטחה בעל-פה או בלחיצת-יד.

במקורותינו מובא גם הטעם למנהג הכתובה: כדי "שלא יהיה קל בעיניו (של הבעל) להוציאה" (לגרשה). כיום פחתה חשיבותה של הכתובה, משום שזכויותיה של האשה מוגנות על-ידי החוק ואין אדם יכול לגרש את אשתו בעל-כורחה.

סדר חתנים. איטליה, 1452

רישום נישואים. הקהילה היהודית בליקיה, פרו, 1882-1889

על-פי הדין העברי, נישואין כאלה, אם התבצעו בטכס נישואין אזרחי במקום שהחוק מכיר ככושרם של בני-הזוג להינשא זה לזה, יוכרו גם בארץ לצורך רישום במרשם האוכלוסין. כדי להתירם יש לפנות לנשיא בית-המשפט העליון, והוא יקבע איוו ערכאה תטפל בהתרת הנישואין (במקרה של נישואי-תערובת אין צורך ב"גט לחומרא").

נישואי קרובים

קרובים בדרגה ראשונה, כגון הורים וילדים, אחים ואחיות ובני-זוגם, אינם יכולים להינשא ואין קידושין תופסים ביניהם. ילד שנולד מיחסים בין קרובים בדרגה זו הוא ממזר.

נישואין פסולים

יש שנערכים נישואין בין בני-זוג במקרים האסורים על-פי דין תורה, ועם זאת הנישואין תופסים. דוגמה לכך היא כוהן הנושא גרושה; במקרה כזה ינסה בית-הדין להביא את בני-הזוג לידי גירושין, אך אם לא עלה הדבר בידו, תקפים הנישואין.

ביגמוה

ריבוי נישואין הוא עבירה פלילית. האיסור חל גם על אלה שלפי עקרונות דתם מותר להם לשאת יותר מאשה אחת, והוא תקף כאשר הנישואין הראשונים נערכו מחוץ לישראל.

במושג "מזונות" אין כוונה רק למזונות במובן הצר של המלה, אלא גם לכל הדרוש לאשה למחיה ולקיום: לבוש, מגורים, ריפוי, בילוי וכו'.

העיקרון הבסיסי בעניין המזונות שהבעל חייב לאשתו נקבע בכלל ההלכות האומר "עולה עמו ואינה יורדת עמו". כלומר, אשה זכאית שבעלה יפרנסה בהתאם לרמת החיים שאליה הורגלה, בהתחשב ברמת חייו של הבעל וביכולתו: אם גדלה יכולתו לפרנסה, זכותה לעלות ברמת חייה בהתאם. בכל מקרה יש כמות מינימלית של מזונות שהאשה זכאית להם. כמות זו נקבעת על פי צרכי האשה ובהתחשב בחברה שבה היא חיה. שיקול נוסף שיובא לעתים בחשבון הוא רמת חייה של האשה לפני נישואיה.

בקביעת יכולתו של הבעל לפרנס את אשתו יש להביא בחשבון לא רק את הכנסתו בפועל, אלא גם את פוטנציאל השתכרותו. חכמינו פסקו: "חייב אדם להשכיר עצמו ללמד תינוקות או לעשות מלאכה אחרת כדי לזון את אשתו". על התחייבותו לזון את אשתו מצהיר הבעל בשטר

אשה מדליקה נרות שבת, ריקוע נחושת מאת בוריס שץ. ראשית המאה ה-כ

הכתובה שהוא נותן לה עם נישואיהם (ראה גם לעיל). הבעל פטור ממזונות אשתו כאשר היא עובדת ומתפרנסת כדי מחייתה. כן יהיה הבעל פטור מחובתו לזון את רעייתו אם היא תסרב למלא חובותיה כעקרת בית ("מורדת ממלאכות"). אם תימנע בלא צידוק מחיי אישות עמו, או אם תנאף, גם אשה הנוהגת בניגוד לכללי הצניעות הנהוגים עלולה להפסיד את מזונותיה. ואולם אשה שתעזוב את בעלה מטעם מוצדק, כמו למשל כאשר התנהגותו כלפיה היא בלתי נסבלת, לא תפסיד את זכותה למזונות. זכות האשה למזונות מבעלה עומדת גם כאשר היא עוזבת אותו ומתגוררת בנפרד ממנו, מטעם שאינו קשור בהתנהגותו כלפיה, כגון כאשר בניימשפחתו של הבעל חיים עמם בדירה אחת ומציקים לה.

האשה רשאית לוותר על זכותה למזונות מבעלה. ויתור כזה מצדה תקף ועומד, והבעל נפטר מחובתו לזון אותה.

צו מניעה להרחקת הבעל מהדירה

אשה שבעלה גורם לה סבל חמור במיוחד, בעיקר במקרים של אלימות גופנית (אך לעתים גם במקרים של פגיעה נפשית קיצונית), רשאית לתבוע בבית המשפט או בבית דין צו מניעה, שיאסור עליו להיכנס לדירה. הצו יינתן כחלק מתביעת מזונות מצד האשה, שכן בחיוב המזונות שהבעל חב לאשתו נכלל גם "מדור שקט", דהיינו חובה המוטלת על הבעל לספק לאשתו מגורים שלווים. צו המניעה יינתן גם כאשר הדירה שבה חיים בנייהזוג שייכת לבעל בלבד.

חיי אישות

חובו של הבעל לקיים יחסי אישות עם רעייתו מקורו אף הוא בתורה, הפסוק שהזכרנוהו קודם לכן: "שאָךְה כסותה וענָתָה לא יגרע" – עונה משמע חיי אישות.

בניגוד לחיוב במזונות, אין הבעל יכול להשתחרר מחובת העונה. אם תוותר האשה על חיי אישות ואחר כך תחזור בה, לא יוכל הבעל לטעון שהיא פטרה אותו, ולכן היא מנועה מלדרוש ממנו לחיות עמה. חכמים נימקו עניין זה בטעם הבא: מתן זכות לבעל לא לחיות חיי אישות עם אשתו עלול לגרום לה סבל גופני, ולפי הדין צער שבגוף אינו ניתן למחילה ולויתור. טעם נוסף: בניגוד למזונות, שיכולה האשה לקבל ממקור אחר, הנאה זו של חיי אישות אין היא מותרת לקבל אלא מבעלה.

חובות האשה

כאמור זוכה הבעל עם הנישואין לארבעה דברים (בענייני ממון) מאשתו. בלשון הרמב"ם: "להיות מעשה ידיה שלו ולהיות מציאתה שלו ושיהיה אוכל כל פירות נכסיה בחייה ואם מתה בחייו יירשנה, והוא קודם לכל אדם בירושה". בימינו אלה נודעת חשיבות בעיקר לחיוב הראשון: משמעו הוא, שעל האשה לנהל את משק הבית המשותף ולעשות במלאכות הבית המקובלות בחברה שבה חיים בנייהזוג ובהתאם לרמת החיים שלהם (חיוב הכולל את הטיפול

"ברית מילה". ציור מאת רמברנדט, המאה הי"ז

ל"חוק הכשרות המשפטית והאפוטרופסות" קובע: "באפוטרופסות לקטין חייבים ההורים לנהוג לטובת הקטין כדרך שהורים מסורים היו נוהגים בנסיבות העניין".

מזונות הילדים

החובה העיקרית לזון את הילד הקטין חלה על האב. אב יהודי חייב לזון את ילדיו לפי כללי הדין העברי. היקף החיוב – לפי צרכי הילד. מזונות הילדים כוללים (בדומה למזונות האשה) את כל הדרוש לילדים נוסף על מזון, ביגוד, מגורים, ריפוי, בילוי, הספקת משחקים, ספרים וכו'. בניגוד לחובתו של הבעל כלפי אשתו (כמצוין לעיל), אין האב חייב לתת לילדו מזונות לפי יכולתו ועושרו, אלא רק כדי סיפוק צרכיו של הקטין. אך יש שיחויב האב לתמוך בילדיו מעבר לצורכיהם הבסיסיים (אם יש באפשרותו לעשות כן), וזאת מתוקף דיני הצדקה של המשפט העברי. גם האם חייבת להשתתף במזונות ילדיה. חיובה אינו מכוח

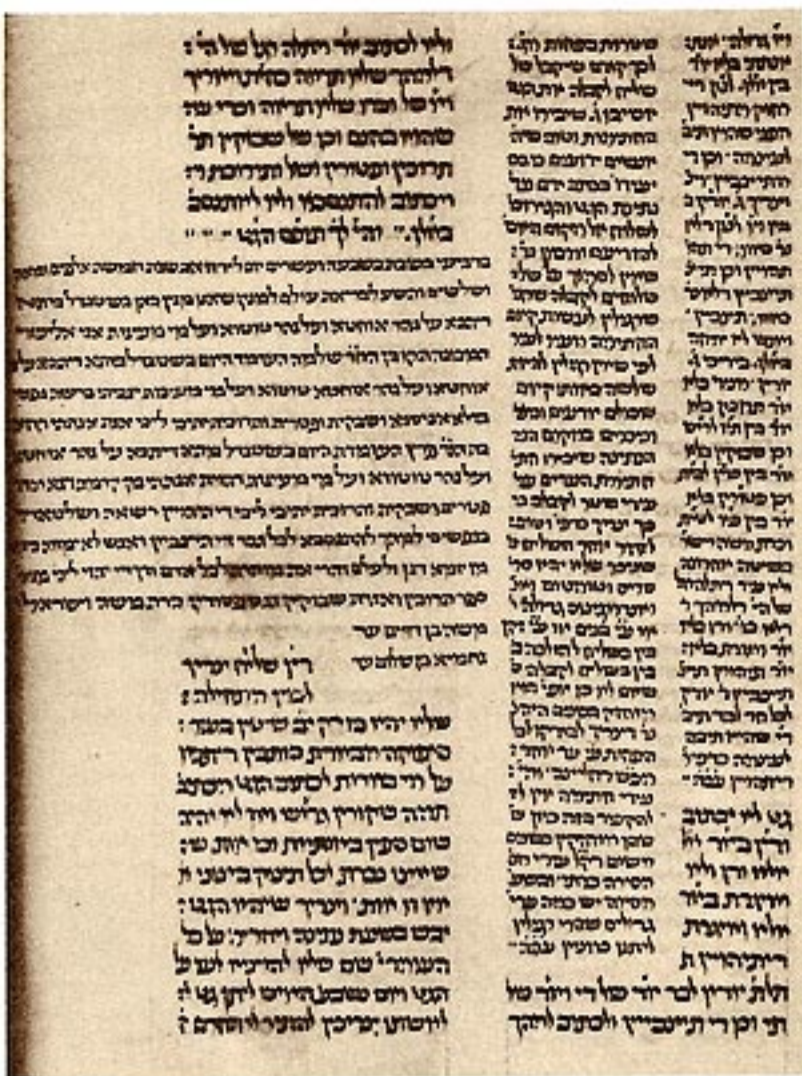
בילדים). נוסף על כך חייבת האשה לחיות חיי־אישות עם בעלה. סירוב בלתי־מוצדק בעניין זה יפטור את בעלה ממתן מזונותיה ואף יהווה עילה לבעלה לגרשה.

עבודתה של האשה במשק־הבית מכונה "מעשה ידיה". כך קרויות גם הכנסותיה מעבודתה. הכנסות אלה שייכות לבעל, תמורת המזונות שהוא נותן לה. אבל האשה רשאית לומר שאינה חפצה במזונות מבעלה ואינה נותנת לו את הכנסותיה, ובלשון חז"ל: "איני ניזונת ואיני עושה".

ילדים

אפוטרופסות

החוק קובע, כי שני ההורים יחדיו הם האפוטרופסים הטבעיים של ילדיהם הקטינים (עד גיל שמונה־עשרה). על ההורים לדאוג לילדיהם הקטינים בכל הקשור לסיפוק צורכיהם, לחינוכם, ללימודיהם ולשמירת רכושם. סעיף 17

אברבנאל, דיני הגט ונטנתו, עמוד מתוך כתב יד

הדין עצמו, אלא רק מטעם דיני הצדקה. לפיכך תחויב האם ליטול חלק במזונות הילדים רק מעבר לסכום הבסיסי שנתן האב לכיסוי צורכיהם ההכרחיים. חיובה של האם מותנה בכך שיש לה יכולת כספית, כלומר אם נותרים בידיה אמצעים לאחר סיפוק צרכיה שלה.

כאשר מדובר בחובתו של אדם כלפי ילדו, אין הבדל אם מדובר בילד שנולד מחוץ למסגרת נישואין או במסגרתם. כלומר, גם במקרה שההורים לא נישאו זה לזה, או אף אם מדובר בילד ממזר, שנולד מנישואין אסורים, חייב האב בכל אותם החיובים שהוא חייב כלפי ילדו שנולד לו מאשה שלה הוא נשוי כרת וכדן.

אדם חייב במזונותיהם של ילדי בן-זוגו: נשוא אדם אשה שלה ילדים מנישואין קודמים, יהיה חייב לפרנסם (אם אינם יכולים לקבל את מזונותיהם מאביהם). האב חייב במזונות ילדיו בכל מקום שבו הם נמצאים, ואין חיובו מותנה במגורים משותפים עם הילדים.

החזקת ילדים

עקרון העל בעניין זה קובע, כי שאלת החזקת ילדים קטנים (עד גיל שמונה-עשרה) תוכרע אך ורק בהתחשב בטובת הילד. עיקרון זה מושרש בדין העברי והוא אומץ בחוקי המדינה ("חוק הכשרות המשפטית והאפוטרופסות" ו"חוק שיווי זכויות האשה"). לפיכך, כאשר חלוקים בני-הזוג (בעדום נשואים, או לאחר גירושיהם) בשאלה עם מי מהם יחיו הילדים, ייקבע הדבר לאחר שבית-המשפט או בית-הדין יבדוק את שאלת טובת הילדים: היכן ועם מי רצוי שיגדלו.

הדין העברי מבדיל בין בן לבת בנוגע למקום גידולם. בעוד שלגבי בת חל הכלל "בת אצל אמה לעולם", הנה לגבי בן מעל לגיל שש יש דעות המצדדות בזכותו של האב לגדל את בנו ולחנכו. במקור הלכתי אחד ("אוצר הגאונים") נאמר: "כיון שהגיע הבן לשש שנים, נותנים אותו לאב שיגדלנו, לפי שאין הבן גרור אחר אמו אלא עד שש שנים... אביו חייב ללמדו תורה, ללמדו אומנות".

דעה אחרת הביע הרב בן-ציון חי עחיאל, מי שהיה הרב הראשי לארץ-ישראל: "אפילו אם הבן למעלה מגיל שש, אין ברשות האב להפרידו מאמו אם היא רוצה בו. בן השכל מחייב, שהאם היא קשורה באהבה אל בניה, שהם עצמה ובשרה, וקשה לה פרידתה מהם".

לעתים יזמין השופט (או הדיין) את ילד-המריבה – אם גילו עולה על תשע, עשר שנים – ושאלו לרצונם שלו. "אם רצונו של הילד אינו נוגד את טובתו", נאמר בפסק-דין אחד של בית-המשפט העליון, "אין כופין אותו להימצא במקום שאינו חפץ להיות בו". בפועל, רק לעתים נדירות יורו בתי-המשפט או בתי-הדין להעביר בן מאמו לידי אביו. הם יעשו זאת רק אם ישתכנעו, לאחר בדיקות מדוקדקות, שהאם אינה מתפקדת כראוי, ורצוי שהילד יימצא עם האב.

דינו של ילד שנולד להורים לא נשואים כדין ילד שהוריו נישאו.

גירושין

היהדות רואה בחיי הנישואין ערך קדוש ומייחסת חשיבות רבה למוסד הנישואין. ואולם אם נגזר על בני-הזוג להיפרד, ושניהם מעוניינים בכך, פתוחה בפניהם הדרך להתגרש בלא כל עיכוב וקושי. אם, לעומת זאת, חפץ רק אחד הצדדים לפרק את התא המשפחתי, לא תהיה דרכו קלה. כפי שנסביר בהמשך הדברים, כדי לחייב בן-זוג להתגרש יש להוכיח את קיומה של עילת גירושין ברורה ומוכרת בדין.

הגירושין בישראל מתבצעים על-ידי בני-הזוג עצמם, ולא על-ידי החלטה או פסק-דין הקובע שהצדדים מגורשים. רק משנותן הבעל מרצונו לידי האשה את הגט, והיא מקבלת אותו מרצונה, רק אז מתהווים הגירושין. הגירושין נערכים אך ורק בבית-הדין הרבני, שלו סמכות ייחודית לדון ולטפל בכך.

גירושין בהסכמה

בעל ואשה המגיעים ביניהם להסכם בדבר גירושין, יפנו לבית-הדין הרבני באזור מגוריהם ויפתחו תיק גירושין. יהיה עליהם להציג הסכם גירושין, שבו ייקבעו כל ההסדרים הכספיים שהגיעו אליהם. בן יכלול ההסכם את כל הקשור במזונות הילדים והחזקתם, הסדרי התקאות עם הצד שאצלו אין הם מתגוררים, וכיוצא בזה.

בית־הדין יאשר את ההסכם לאחר דיון וייתן לו תוקף של פסק־דין. לעתים מנסים הדיינים להשכין שלום־בית בין בני־הזוג, מפנים אותם לייעוץ או מבקשים לקבל תסקיר של פקיד סעד, ורק לאחר־מכן מאשרים את ההסכם הגירושין.

את ההסכם הגירושין אפשר לאשר גם בבית־המשפט למשפחה במקום בבית־הדין. לאחר שאושר ההסכם, נקבעת ישיבה נוספת לסידור הגט עצמו. במעמד זה נערך טכס הגירושין, שבו מוסר הבעל את הגט לידי האשה.

כאשר יש הסכמה בין הצדדים, אין בית־הדין דורש להוכיח כי התמלא תנאי מסוים "המצדיק" את הגירושין, ואין הדבר תלוי בהוכחת "אשמתו" של אחד הצדדים.

ההסכם הגירושין כשלעצמו אינו מחייב את הצדדים להתגרש. אם אחד מהם יחזור בו, לא יכפו עליו גירושין בניגוד להסכמתו. אולם מה שסוכם בהסכם הגירושין בנוגע לעניינים הכספיים (מזונות וכדומה) ולענייני הרכוש המשותף, אפשר, בדרך כלל, לבצע ולאכוף על הצד החוזר בו ומסרב להתגרש.

גירושין שלא בהסכמה

כאשר צד אחד בלבד רוצה להתגרש, ובידו להוכיח עילת גירושין מוכרת בהלכה, עליו להגיש תביעת גירושין לבית־הדין הרבני ולהוכיח בהוכחות משכנעות שמן הצדק לחייב את בן־זוגו להתגרש.

עילות הגירושין העיקריות הן: עקרות של אחד מבני־הזוג; סירוב לא מוצדק לקיים יחסי־אישות; קיום מומים גופניים ונפשיים מלפני הנישואין, שהוסתרו מהצד השני; מומים קשים שנוצרו לאחר הנישואין, המונעים חיי־אישות; מחלות מידבקות שנתגלו, המסכנות את בן־הזוג; בגידת האשה; הכשלת בן־הזוג השני בזדון בעבירה על מצוות דתיות שהוא מקפיד בהן; התנהגות מחפירה של הבעל כלפי אשתו; הכאות והשפלות ובגידות חוזרות ונשנות. אשה נואפת אסורה על בעלה על־פי ההלכה, ואין הוא רשאי למחול לה ולחיות עמה. היא גם תיאסר על הגבר שעמו נאפה ("אסורה לבעל ולבועל"). אשה המשרכת דרכיה, כלומר הפורצת את גדרי הצניעות המקובלים, אפשר שתחויב להתגרש אף אם אינה מגיעה לידי ניאוף ממש. בדרך כלל יהיה הבעל פטור מחובתו לתת לה מזונות (לאחר שבית־הדין יתרה בה).

על הדורש להתגרש להוכיח כי אמנם קיימת עילת גירושין, ואז ייתן בית־הדין החלטה המחייבת את בן־הזוג השני להתגרש. אם תחויב האשה להתגרש ותסרב – ייתן לבעל היתר לשאת אשה שנייה; אם יחויב הבעל להתגרש ויסרב – ייתכן שבית־הדין ייתן החלטה הכופה עליו לתת לאשתו גט. ואם לא יציית הבעל לפסק זה, אפשר יהיה לחובשו בבית הסוהר עד שישנה את דעתו.

כאשר מחייב בית־הדין את אחד הצדדים להתגרש, יש להחלטתו תוצאה כספית. אם האשה תחויב לקבל גט ותסרב, יהיה הבעל פטור ממזונותיה; אם יחויב הבעל לתת גט ויסרב, תהא האשה זכאית לקבל מיד את

כתובתה. לעתים – בבית־משפט למשפחה – יחויב הבעל לשלם לה מזונות גם כאשר היא עובדת ומתפרנסת כדי צרכיה. מזונות אלה נועדו להפעיל לחץ על הבעל לציית לפסק הגירושין, ואשה המקבלת אותם מכונה "מעוכבת להינשא מחמתו".

לעתים אין בית־הדין נעתר לתביעה לחייב בגט, אלא ממליץ לבני־הזוג להתגרש, או קובע ש"מצווה" עליהם להתגרש. להחלטה כזאת אין כל משמעות מעשית לעניין הגירושין עצמם: אם הצד השני יתעלם ממנה, לא יהיה אפשר לנקוט נגדו צעד כל שהוא שיאלצו להתגרש.

העדר שלום־בית, אפילו במשך תקופה ארוכה, אינו מהווה עילה מוכרת לגירושין. כאשר אחד הצדדים תובע גט בטענה שהשלום אינו שורר במעונם וחייהם משובשים במריבות במשך שנים, הוא לא יזכה בתביעתו. אף כאשר חיים הצדדים בנפרד במשך שנים רבות אין בכך כדי לחייב את הצד הסרב להתגרש.

במות בן־זוג

כאשר מת אחד מבני־הזוג פוקעים הנישואין ובן־הזוג הנותר חופשי להינשא לאחר. אולם אם מת הבעל בלא שהשאיר אחריו ילדים (מאשתו הנוכחית או מאשה אחרת), ויש לו אח, יהיה על האלמנה לקבל חליצה מאח זה (המכונה "צָבֵם") כדי להתיר אותה להינשא לאחר. אם מסרב הצָבֵם לחלוץ את אשת אחיו שנפטר, אפשר לתבוע אותו בבית־דין רבני ואף לכופף אותו במאסר.

הפקעת הנישואין או ביטולם

הדין העברי מכיר באפשרות של ביטול הנישואין או הפקעתם למפרע, כלומר באפשרות של קביעה שמלכת־חילה הנישואין לא תפסו. הדבר נעשה על־ידי בית־הדין הרבני. אפשר להפקיע נישואין שיסודם במרמה חמורה שרימה אחד מבני־הזוג את בן־זוגו, או כאשר נישואין נכפו על האשה בניגוד לרצונה. אך יש לציין, שמקרי הפקעת נישואין הם נדירים.

גירושין של זוגות מעורבים

על זוגות הנישואים בנישואין אזרחיים שנערכו בחו"ל, שבהם אחד מבני־הזוג אינו יהודי, חל "חוק שיפוט בענייני התרת נישואין (מקרים מיוחדים)". החוק קובע, כי גירוי שיהם של זוגות כאלה ייערכו על־ידי בית־דין רבני או בית־משפט למשפחה, לפי קביעתו של נשיא בית־המשפט העליון.

רכוש משותף

רכוש מלפני הנישואין

כל רכוש מכל סוג שהוא, שהיה שייך לאחד מבני־הזוג לפני הנישואין, יישאר שלו בלבד, ולבן־זוגו לא יהיה כל חלק בו. יוצא מכלל זה רכוש, שלבעליו היתה כוונה ברורה במהלך הנישואין להקנות לבן־זוגו בעלות משותפת עליו.

על-פי דין תורה יש לבעל זכויות מסוימות בנכסי אשתו. ב"חוק שיווי זכויות האשה" נקבע (בסעיף 2): "לאשה נשואה תהיה כשרות מלאה לקניין ולעשייה בקניינים כאילו היתה פנויה. ואין קנייניה שרכשה לפני הנישואין נפגעים על-ידי קשר הנישואין". לפיכך, כיום אין לבעל זכויות כל שהן בנכסי אשתו המוענקות לו בדין העברי.

מתנות וירושות שהתקבלו במהלך הנישואין
מתנות שאחד מבני-הזוג קיבל במשך שנות הנישואין, או ירושה שנפלה בחלקו, יהיו שייכים למקבל בלבד. לבן-הזוג השני לא יהיה חלק בהם. אך גם כאן יש חריג: אם היתה למקבל המתנה או הירושה כוונה לשתף את בן-זוגו בנכס או ברכוש שהתקבל, יראו את בן-הזוג כבעל זכויות בהם.

רכוש שנצבר בתקופת הנישואין (זוגות שנישאו עד 1 בינואר 1974)

על זוגות שנישאו עד התאריך הנ"ל חלה "הלכת השיתוף". הלכה זו נקבעה בשורה של פסקי-דין שיצאו מלפני בית-המשפט העליון, ועל-פיה קובעים מי הוא הבעלים של רכוש שנצבר במהלך הנישואין. עיקריה של הלכת השיתוף הם אלה: אם חיו בני-הזוג בשלום בעת שרכשו את הנכסים, ניהלו אורח-חיים תקין, השקיעו מאמץ משותף בחיי-הנישואין וניהלו קופה משותפת – יניח בית-המשפט שכוונתם היתה לקיים שותפות מלאה בכל נכסיהם.

בפסק-דין אחד (ערעור 595/69) קבע בית-המשפט העליון: "באין כוונה אחרת משתמעת מאורח חיי-הנישואין שלהם ומהתנהגותם הכללית בעניינים הכספיים והחומריים שלהם, חזקה על זוג נשוי, הגרים ביחד ובשלום כמשך תקופה ארוכה, שהם מתכוונים לשותפות בכל נכסיהם שווה בשווה". משמעות הדבר היא, שיראו את שני בני-הזוג כבעלים במשותף של כל הנכסים (כספים, חשבונות בנק, מקרקעין, ריהוט, מכשירים חשמליים וכו') שנרכשו בתקופה שבה נתמלאו התנאים המצוינים לעיל. בפסיקה נקבע במפורש, כי מאמץ משותף אין פירושו שעל האשה לעבוד מחוץ לבית ולהתפרנס. אין כל חשיבות לגובה תרומתו הכספית של כל צד. ניהול משק-הבית וגידול הילדים שקולים כנגד הכנסתו הכספית של הבעל מעבודתו.

חשוב לציין, כי רישום פורמלי של נכס על שם אחד מבני-הזוג בלבד אינו מהווה ראיה לבעלותו הבלעדית בנכס זה. כך, למשל, אם רשם הבעל דירה רק על שמו, תוכל האשה לתבוע בעלות במחציתה (אם התקיימו הקריטריונים שצינו לעיל, היוצרים את השיתוף).

זוגות שנישאו לאחר 1 בינואר 1974

מיום 1.1.74 חל על זוגות שנישאו לאחר תאריך זה "חוק יחסי-ממון בין בני-זוג", והוא הקובע מה ייעשה ברכושם במקרה של גירושין.

במרכזו של חוק זה עומד "הסדר איזון משאבים". ההסדר קובע, כי אם נכס או רכוש שנצבר במהלך הנישואין רשום על שם אחד מבני-הזוג בלבד, הבעלות עליו תהיה של אותו צד. ואולם עם הגירושין מגיעה לצד השני מחצית שוויו של רכוש זה. הרישום הפורמלי על שם אחד הצדדים אינו מעלה ואינו מוריד אפוא לגבי זכותו של הצד השני לקבל את מחצית ערכו של הנכס.

הנישואין עצמם אינם גורמים לכל שינוי בזכויות שיש לכל בן-זוג ברכושו, ובמרוצת הנישואין קיימת הפרדה מוחלטת בין הנכסים שכל אחד מהם רכש: הבעל לא יקנה לו זכות בנכסי אשתו (וכן להיפך), וגם לא תוטל עליו כל אחריות לחובותיו של הצד השני. העיקרון של איזון משאבים תקף רק בעת גירושין, והוא קובע כי עכשיו, עם הפרידה, מגיעה לבן-הזוג השני מחצית משווי הנכסים.

בן-זוג החושש שרעהו ימכור רכוש, ובכך יסכל את זכותו לקבל בעת הגירושין מחצית מערכו, רשאי לפנות לבית-משפט בבקשת סעד. בית-המשפט מוסמך להטיל עיקול על נכס כל שהוא, או לנקוט צעד אחר שיבטיח איזון הוגן של הנכסים.

כפי שהסברנו קודם, הגירושין בישראל מתבצעים בהסכמה, ולכן ברוב המקרים מגיעים בני-הזוג מראש להסכם בדבר חלוקת רכושם. רק לעתים רחוקות אפוא יש להסדר איזון המשאבים משמעות מעשית.

הסכם ממון

הסכם ממון הוא חוזה, שבו קובעים בני-הזוג הוראות שונות הנוגעות לרכושם ומצויינים בו, כי הסדר "איזון המשאבים" הנזכר לעיל לא יחול עליהם.

אם הוראות הסכם הממון נוגדות את עקרון "איזון המשאבים", יגברו הוראות ההסכם גם אם לא צוין בו במפורש, שהסדר "איזון המשאבים" לא יחול על בני-הזוג.

הסכם הממון יהיה מנוסח בכתב, ויש לקבל עליו אישור בית-המשפט או בית-הדין. האישור נדרש כדי להבטיח ששני הצדדים הבינו היטב על מה הם חותמים וכי חתימתם ניתנה מרצונם ובלא כפייה. אפשר לחתום על הסכם ממון גם במהלך הנישואין. הצדדים רשאים, בהסכמה הדדית, לשנות את הסכם הממון על-ידי עריכת מסמך נוסף, שאף הוא טעון אישור בית-המשפט או בית-הדין.

הוצאותיה בשל פרנסת הילדים והטיפול בהם באחת משתי הערכאות הנ"ל. הילדים עצמם רשאים לתבוע את מזונותיהם מהוריהם רק בבית-המשפט למשפחה (אולם ההורים יכולים להסכים, בשם ילדיהם, להתדיין בפני בית-הדין הרבני, ואז מוענקת לו סמכות שיפוטית בעניין זה).

אם יגיש הבעל תביעת גירושין נגד אשתו לבית-הדין הרבני, ובמסגרתה יכרוך בקשה לדון גם במזונות האשה, אפשר שהאשה לא תוכל לפנות לבית-המשפט למשפחה לתבוע שם את מזונותיה. אך כדי לחסום בפני אשתו את אפשרות הפנייה לבית-המשפט למשפחה יהיה על הבעל לשכנע את הדיינים כי תביעת הגירושין הוגשה בכנות, וכי כריכת המזונות במסגרתה נעשתה אף היא בכנות וכדין, ולא במטרה לאלץ את האשה להתדיין על מזונותיה בבית-הדין הרבני דווקא.

האפשרות לכרוך את שאלת המזונות בתביעת הגירושין גורמת לעתים לתופעה המכונה "מירוץ סמכויות בין בני זוג", כאשר הבעל מזדרז להגיש תביעת גירושין לבית-הדין הרבני והאשה מנסה להקדים ולהגיש תביעת מזונות לבית-המשפט למשפחה.

יש נושאים הקשורים בסכסוכים בין בני-זוג הנתונים לסמכותם הייחודית של בית-הדין הרבניים, יש נושאים הנתונים לסמכותם הייחודית של בית-המשפט האזרחיים ויש נושאים הנתונים לסמכות מקבילה. דהיינו לכל אחת מהערכאות סמכות שיפוט, כפי שיוסבר בהמשך הדברים.

הסמכות בענייני נישואין וגירושין
ענייני נישואין וגירושין של יהודים בישראל מוסדרים בחוק שיפוט בתי-דין רבניים (נישואין וגירושין) תשי"ג-1953. החוק מעניק לבתי-הדין הדתיים סמכות ייחודית לדון ולפסוק בעניינים אלה. הסעיף השני לחוק הנ"ל קובע: "נישואין וגירושין של יהודים ייערכו בישראל על-פי דין תורה".

הסמכות בתביעות למזונות
הסמכות לדון במזונות אשה נתונה לשתי ערכאות – לבית-המשפט למשפחה ולבית-הדין הרבני, ואשה רשאית על-פי בחירתה, לתבוע מזונותיה מבעלה באחת משתי הערכאות האלה. כן יכולה האשה לתבוע מבעלה את

טכס גירושין. תחריט. גרמניה. המאה ה-17